

ANATOMIE DEZINFORMACÍ V KONTEXTU PANDEMIE COVID-19

Kamil KOPECKÝ

Dezinformace spojené s pandemií Covid-19 masivně zasáhly a stále zasahují celý svět již více než rok a zásadně ovlivnily lidskou společnost. V dnešním textu si shrneme klíčové poznatky o dezinformacích a jejich šíření v době pandemie Covid-19. Zaměříme se na to, jak mohou dezinformace ovlivnit vnímání reality, proč lidé dezinformacím věří, v čem je nebezpečná polarizace společnosti, kdo dezinformace aktivně šíří a jaký je vlatně výhled do budoucna.

Jak mohou dezinformace ovlivnit vnímání reality?

Základem dezinformací je především **efektivní práce s emocemi** - jinými slovy, dezinformace dokáží u běžného člověka vyvolat silné emoce (strach, nenávisť, frustraci...), pomocí kterých se s ním dá dobře **manipulovat a potlačovat racionální přístup k problému**. Velmi často byl dezinformační obsah doprovázen sugestivními fotografiemi či videi, která měla dokazovat, že je pandemie podvod, velké spiknutí elit, že ve skutečnosti dochází k implantování nanočipů, cílené redukci populace, sterilizaci apod. Vzpomeňme např. na fotografie “nanočipů”, které si měli testovaní vytahovat z nosů, fotografie špinavých roušek, které měly demonstrovat jejich škodlivost apod.

Racionální přístup k pandemii ovlivňovala celá řada faktorů:

1. Velké množství informací o pandemii se šířilo zcela nekontrolovaně, především sociálními sítěmi. Informace nebyly cíleně ověřovány, stát na dezinformace zareagoval velmi pozdě.
2. Hlas expertů nebyl jednotný, lékaři prezentovali v médiích velmi rozdílné pohledy na věc, což způsobovalo a stále způsobuje u laické populace nejistotu a zmatek.
3. Do českého mediálního prostoru pronikaly názory "zahraničních odborníků" (v době cizojazyčných videí s titulky), kteří měli odhalovat, že je pandemie podvod. Tato videa byla otitulkována a masivně šířena sociálními sítěmi a dezinformačními či tzv. alternativními weby.
4. K pandemii se vyjadřovala řada celebrit z řad zpěváků, expolitiků apod. s velkým dosahem - ti pak velmi často šířili dezinformace a konspirace, či účelově zkreslené informace. To vše samozřejmě mělo na běžnou populaci - jejich fanoušky a příznivce - dopad.
5. Do objasňování důležitosti pandemických opatření se (téměř) vůbec nezapojoval prezident jako vrcholný představitel země.
6. Mnoho dezinformací se šířilo v uzavřených sociálních bublinách (např. na sociálních sítích), do kterých nepronikaly relevantní informace.
7. V průběhu pandemie docházelo k zesilování tzv. kognitivních zkreslení (viz dále v textu).

Proč lidé věří dezinformacím?

Lidé věří především tomu, čemu chtějí věřit, tomu, co odpovídá jejich pohledu na svět. Velmi často pak na různé typy dezinformací reagují podvědomě, nesnaží se problémem kriticky posoudit.

Velmi často podléhají např. tzv. **konfirmačnímu zkreslení** - soustředí se na informace, které potvrzují jejich existující názory, a ostatní informace, které by byly v rozporu s jejich tvrzením, vytěsňují, potlačují či zcela ignorují. Příkladem bylo např. tvrzení, že koronavirus je jen chřipička - přitom zcela ignorují daleko vyšší nakažlivost onemocnění, dlouhodobé dopady po prodělání onemocnění, razanci nárůstu vážných případů s nutnou hospitalizací apod.

Lidé také velmi často podléhají tzv. **heuristice dostupnosti**,

důraz kladou na informace, které jsou jednoduché, dostupné, snadno zapamatovatelné, které si snadno vybaví. Pokud tedy např. lékař vysvětluje problematiku příliš složitě, běžný posluchač si informace nezapamatuje a vybaví si ty, které si přečetl na internetu (bez jakéhokoli ověření). Jednoduše je nutné krátkých jasných stručných hesel, nikoli komplikovaných vědeckých analýz. S tím se pojí také tzv. kotvení - důraz klademe na první dostupnou informaci, např. si pamatujeme dezinformaci a věříme jí, přestože byla později vyvrácena.

Samozřejmě se uplatnil i tzv. **pštrosí efekt**, tj. nepříjemné (či nebezpečné) informace mnoho lidí zcela ignorovalo. Bohužel v mnoha případech popírači onemocnění COVID-19 nakonec skončili v nemocnici ve vážném stavu a řada z nich zemřela.

Nesmíme zapomenout také na tzv. **stádový efekt** (tzv. bandwagon effect), kdy snadněji přijímáme myšlenky a názory, které zastávají i ostatní (třeba členové stejné sociální bubliny). Jinými slovy - pokud většina našich kolegů věří, že COVID-19 neexistuje, je pro nás snadnější přidat se k nim a uvěřit. Zde se uplatňuje dynamika a tlak sociální skupiny.

Samozřejmě opět zmíním vliv tzv. **authority bias**, čili zkreslení, které v nás vyvolává názor nějaké autority. Vzpomeňme na medializované názory exprezidentů, zubařů či např. kardiochirurgů, kteří v době pandemie prohlašovali, že COVID není tak hrozný, jak nám říkají, a že karanténní opatření nemají opodstatnění. Když běžnému průměrnému člověku elita řekne, že COVID není problém, samozřejmě jí bude s vysokou pravděpodobností věřit...

Svůj vliv samozřejmě měla i dezinformační/alternativní média, ať již v podobě dezinformačních webových stránek či televizních kanálů. Ta často sdílela právě zahraniční videa - bez vysvětlení kontextu, kdo jsou účinkující apod.

To vše a mnoho dalšího přispělo k tomu, že velká část populace věřila dezinformacím spojeným s COVID-19 a také je dále aktivně šířila.

Polarizace společnosti jako klíčový

problém

Jedním z průvodních znaků pandemie dezinformací je **masivní polarizace společnosti**. Dezinformace výrazně přispívají ke štěpení populace na dvě extrémní skupiny obyvatel, přičemž dochází k **radikalizaci a nejrůznějším typům útoků nejenom ve virtuálním světě, ale i v tom reálném**. Frustrace obyvatel podpořená dezinformacemi pak přerůstá např. v útoky na lékaře či zdravotní sestry, případně na reportéry či moderátory, kteří o pandemii informují přímo z nemocnic. Zcela absurdní je pak např. masivní zahlcování hygienických stanic nesmyslnými dotazy srovnatelné se zahlcováním policie či zdravotnické záchranné služby.

V polarizované společnosti jsou velmi silně slyšet extrémní hlasy, které zastupují jen velmi malou část populace, zatímco hlas větší části populace není slyšet vůbec (mlčící většina).

Kdo dezinformacím věří a kdo je pak šíří?

Pokud se ptáme na to, kdo informacím **VĚŘÍ**, můžeme říci, že jde o osoby **všech věkových kategorií** - ne pouze o seniory, jak je často prezentováno v masmédiích. Ostatně to vidíme např. v případě nejrůznějších demonstrací - zastoupena je široká část populace, ne pouze senioři. Senioři sice více šíří e-mailový spam zahrnující i dezinformace, to ale neznamena, že by byli hlavní skupinou šířící dezinformace.

Podle dat z výzkumu STEM tvoří šířitelé dezinformací různorodou skupinu - výzkumníci tuším rozlišují 6 skupin šířitelů, kteří aktivně preposílají dezinformační obsah dále: **osamělý senior, nezkušený junior, světák** (to jsou takzvané spontánní typy), dále **všeználek, zachránce světa a badatel** (tzv. expertní typy). Spontánní šířitelé preposílají dezinformace proto, že chtějí být užiteční či oblíbeni, rozesláním si nahrazují sociální kontakt. Preposílají to, co jim přepošle někdo jiný, nad obsahem se moc nezamýšlejí. Expertní typy naopak informace selektují, pracují však pouze se zdroji, které vyhovují jejich názoru na svět.

Jak moc velký vliv měly a mají dezinformace v době covidu a nynějšího očkování?

Podle výzkumů víme, že dezinformacím spojeným s COVID-19 věří přibližně 40 % obyvatel ČR, kteří jsou aktivní v online prostředí (STEM, 2021). Podle našeho výzkumu (Univerzita Palackého, 2020) dále víme, že se s dezinformacemi v online prostředí setkává skutečně velké množství obyvatel - např. 90,22 % českým respondentů potvrzuje, že se setkali s tvrzením, že COVID-19 je jen běžná chřipka. Samotný vliv je však velmi špatně měřitelný - nevíme, na jak velkou část populace mají dezinformace skutečný vliv - takový, aby se podle dezinformací chovali.

Když se např. zaměříme na očkování - naočkováno je v tuto chvíli lehce nad 60 procent populace. Je možné, že část neočkovaných se neočkuje právě pod vlivem dezinformací spojených s vakcínami (např. dezinformací, že vakcíny jsou vyrobeny z lidských plodů, způsobují neplodnost, obsahují nanochipy, nebudou účinné, protože byly vyvinuty za krátkou dobu, politici si místo vakcín píchají vitamíny, vakcína změní DNA apod.), mnoho z nich se však neočkuje z jiných důvodů - např. mají dostatek protilátek, prodělali COVID-19 a nepovažují za nutné se očkovat apod. Zde nemusí hrát dezinformace významnou roli.

Vliv dezinformací se projevilo také v situacích, kdy uživatelé internetu konzumovali pod vlivem dezinformací např. dezinfekční prostředky, případně se předávkovali "zázračnými" medikamenty typu ivermektin. Medializovány však byly pouze jednotky případů, nevíme, jak velké množství se chovalo podobně. Každopádně dezinformace vliv zcela jistě mají, jen zcela přesně nevíme, jak významný.

Boj s dezinformacemi jako velká výzva

Boj s dezinformacemi je a bude velká výzva do budoucna - co víme už nyní, samotný fact-checking nestačí, je třeba jej podpořit **masivní vzdělávací kampaní na všech úrovních**. Stejně tak je klíčové, aby se do boje s dezinformacemi zapojil samotný **stát**. Ten

do mediálního prostoru co se týče boje s dezinformacemi nevstupuje, s výjimkou existence webových stránek o dezinformacích spojených s Covid-19 se úloha státu omezuje na proklamace “nepodléhejte dezinformacím”, aniž by bylo trpělivě vysvětlováno, co je a co není pravda. Klíčová je také úloha prezidenta, který by se měl aktivně působit ve veřejném prostoru a vysvětlovat, co je a co není dezinformace a jak může poškodit naše zdraví, ale také celou společnost.

Pro E-Bezpečí, Kamil Kopecký
Univerzita Palackého v Olomouci